

Sakari Ollitervo, Teemu Immonen, Marjo Kaartinen,
Heli Rantala, Marika Räsänen ja Reima Välimäki

Sata vuotta *Keskiajan syksyä*

Johan Huizinga julkaisi teoksensa *Herfsttij der Middeleeuwen: Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden (Keskiajan syksy)* sata vuotta sitten, 1919. Esipuheen Huizinga oli päivännyt 31. tammikuuta Leidenissä. Teoksen ensimmäinen painos oli vain 1 600 kappaletta eikä siihen kohdistunut valtavia odotuksia, mutta jälkipolvet ovat nostaneet *Keskiajan syksyn* kulttuurihistorian klassikoksi Jacob Burckhardtin teoksen *Die Cultur der Renaissance in Italien (Italian renessanssin sivistys)* (1860) rinnalle.¹ *Keskiajan syksy* on saanut huomiota tutkijasukupolvilta monilta eri historian aloilta ja se on ollut erityisesti laajemman lukevan yleisön suosiossa.² Teos on kiistämättä laajimmalle levinneitä keskiajan historian tutkimuksia; se on käännetty yhteensä 26 kielelle, viimeisimpänä kiinaksi vuonna 2008.³ Teoksen satavuotisjuhla on tuottamassa myös uusittuja käännöksiä. Esimerkiksi Annette Wunschelin täysin uudelleen hollannista saksaksi kääntämä *Herbst des Mittelalters* ilmestyi vuonna 2018, ja uudet käännökset espanjaan ja englantiin ovat ilmestymässä.⁴ Lisäksi juh-

lavuosi on innostanut tarkastelemaan teoksen roolia keskiajantutkimuksessa kuten myös sen antia nykylukijalle. Huizinga käsitteli sata vuotta sitten monia 2000-luvulla historiantutkimuksen valtavirtaan nousseita teemoja, kuten tunteiden, kokemuksen ja materiaalisen kulttuurin historiaa. Tästä syystä myös suomalaisten tutkijoiden on syytä olla perillä teoksen sisällöstä ja sen vastaanotosta Suomessa.

Artikkelimme käsittelee *Keskiajan syksyn* satavuotista historiaa ja pohtii teoksen osin ristiriitaistakin vastaanottoa suomalaisessa akateemisessa maailmassa erityisesti historiatieteen näkökulmasta. Tarkastelemme sitä sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistujen kirjaesittelyiden ja -arvioiden kautta, emme niinkään tutkijoiden *Keskiajan syksyyn* tekemien viittausten avulla. Teemme kuitenkin joitakin huomioita myös tutkimuskontekstissa,⁵ ja pohdimme *Keskiajan syksyn* asemaa yliopistollisessa koulutuksessa käyttämällä otosta keskiajan tutkimukseen profiloituneiden Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Helsingin yliopistojen opinto-oppaista 1960-luvulta tähän päivään. Hahmottaaksemme teoksen syn-

1. Burke nostaa nämä kaksi edustamaan kulttuurihistorian klassista muotoa, ks. Peter Burke, *Varieties of Cultural History*. Polity 1997 ja *What is Cultural History*. Polity 2004. Myös Matti Peltonen nostaa kaksikon muiden yläpuolelle kulttuurihistorian historiassa, ks. Matti Peltonen, Uudelleen ajankohtainen Ariès. Teoksessa Matti Peltonen (toim.) *Ariès ja historian salaisuus*. Turun Historiallinen Yhdistys 2013, 7.
2. Suomeksi *Keskiajan syksy* on esitetty myös luentana Radio Yle 1:ssä Elli Salon lukemana (2016). Äänikirja on saatavilla Yle Areenassa, <https://areena.yle.fi/1-3529001> (26.8.2019).
3. Suomennos vuodelta 1951 on järjestyksessä kahdeksas käännös. Lukuisat painokset, laitokset ja käännökset ovat osoitus *Keskiajan syksyn* kanonisoitumisesta kulttuurihistorian klassikoksi, ks. Thomas Macho, Nachwort. Teoksessa Johan Huizinga *Herbst des Mittelalters. Studie über Lebens- und Gedankenformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und Nederlanden*. Neu übersetzt aus dem Niederländischen von Annette Wunschel. Mit einem Nachwort von Thomas Macho. Wilhelm Fink 2018, 481–491.
4. Ks. Universität Wien digital libraries, <https://dlbt.univie.ac.at/digital-libraries-and-bibliographies/johan-huizinga-herfsttij-der-middeleeuwen/publication-history/> (27.5.2019).
5. Tutkimusartikkeleissa ja monografioissa *Keskiajan syksyyn* tehtyjen viittausten systemaattinen läpikäyminen vaatisi kokonaan oman tutkimuksensa.
6. Olemme käyttäneet tuoretta kirjeiden saksankielistä laitosta: Johan Huizinga, *Briefe I* (1894–1927). Aus dem Niederländischen von Annette Wunschel. Kommentierung durchgesehen und bearbeitet von Annette Wunschel in Zusammenarbeit mit Anton van der Lem. Herausgegeben und mit einem Nachwort von Thomas Macho. Wilhelm Fink 2016 ja Johan Huizinga, *Briefe II* (1928–1945). (Samat tekijät). Wilhelm Fink 2017.

tyhistoriaa käyttämme lähteinä etenkin Huizingan kirjeitä⁶ ja muistelmia. Pohdimme myös sitä historiallisen ajattelun kehystä, jossa Huizingan teosta tulisi lukea.

Johan Huizinga ja Keskiajan syksyn julkaiseminen

Huizinga syntyi Groningenissa vuonna 1872, ja kiinnostui jo nuorukaisena kieli- ja kansatieteestä, mytologiasta, saduista ja keskiajasta. Hän aloitti yliopisto-opintonsa kotikaupungissaan vuonna 1891 aineinaan hollantilainen filologia, maantiede, historia ja sanskriitti. Loppututkinto valmistui vuonna 1895, minkä jälkeen Huizinga alkoi suunnitella kielitieteellistä väitöskirjaa. Hän opiskeli lokakuusta 1895 seuraavan vuoden maaliskuuhun Leipzigin yliopistossa, joka oli tuolloin nuorgrammaattikkoina tunnettujen kielitieteilijöiden keskus. Karl Lamprecht toimi samaan aikaan Leipzigin keskiajan ja uuden ajan historian professorina, mutta Huizinga ei mainitse häntä muistelmissaan. Muinaisintialaista teatteria käsittelevä väitöskirja valmistui toukokuun lopulla 1897.⁷ Samana syksynä Huizinga aloitti työn historianopettajana Haarlemissa.

Huizinga avioitui Mary Vincentia Schorerin kanssa vuonna 1902. Opettajansa, historian professori Petrus Johannes Blokin myötävaikutuksella Huizingasta tuli vuonna 1905 Groningenin

yliopiston yleisen ja Alankomaiden historian professori.⁸ Tämän jälkeen hän keskittyi opettamiseen ja pienimuotoisiin, lähinnä paikallishistoriallisiin tutkimuksiin. Heinäkuussa 1914 Huizingaa kohtasi henkilökohtainen tragedia, kun Mary Vincentia menehtyi syöpään. Huizinga kasvatti pariskunnan viisi lasta yksin ja avioitui uudelleen vasta vuonna 1937 Auguste Schölvinkin kanssa. Heille syntyi yksi tytär. Vuonna 1915 Huizinga siirtyi Leideniin yleisen historian ja historiallisen maantieteen professoriksi.⁹

Jo vuonna 1909 professori Blok oli vaatinut Huizingaa vihdoinkin julkaisemaan jotakin painokasta. *Keskiajan syksyn* voidaan katsoa olleen vastaus tähän kehoitukseen.¹⁰ Blokin haaste hau-tui Huizingan mielessä, sillä toukokuussa 1912 hän kirjoitti suunnitelmastaan kirjoittaa kirja burgundilaisen ajan kulttuurista.¹¹ Hän oli inspiroitunut teemasta jo vuonna 1902, jolloin hän vieraili myöhäiskeskiaikaista alankomaalaista taidetta esitelleessä näyttelyssä Bryggessä.¹² Myös Leidenin virkaanastujaisesityelmä ”Historialliset elämänihauteet” enteili teoksen tematiikkaa.¹³

Keskiajan syksy ei ollut Huizingan teoksen työnimi, vaan lopullinen otsikko muotoutui aivan viime vaiheissa. Vielä tammikuussa 1918 hän kirjoittaa ”suuren” kirjan nimeksi tulevan Burgundin vuosisata. Joulukuussa 1918, vain reilu kuukausi ennen esipuheen päiväämistä,

7. Huizingan elämänvaiheiden kuvaus perustuu kirjeiden lisäksi hänen vuoden 1943 lopulla kirjoittamaansa, vuoteen 1905 ulottuvaan elämäkerralliseen kuvaukseensa *Mijn weg tot de historie*. Johan Huizinga, *Mein Weg zur Geschichte. Letzte Reden und Skizzen*. Deutsch von Werner Kaegi. Verlag Benno Schwabe & Co 1947, tässä kohtaa sivut 13–37, sekä Christoph Strupp, *Johan Huizinga. Geschichtswissenschaft als Kulturgeschichte*. Vandenhoeck & Ruprecht 2000; Willem Otterspeer, *Reading Huizinga*. Amsterdam University Press 2010, 21–40. Yksi Huizingan varhaisista innoittajista oli E. B. Tylorin *Primitive Culture* (1871). Leipzigin ajasta ks. Huizinga 1947, 26–31.

8. Indologiasta luopumisesta Huizinga J. Ph. Vogelille 2.2.1906, [47] 45, *Briefe I*, 63–64; Blokin tuesta Huizingalle, Huizinga isälleen ja äitipuolelleen 1.4.1905 [39], 38, *Briefe I*, 56–57.

9. Huizinga 1947, 44–49; Strupp 2000, 35–37.

10. Huizinga 1947, 49, 55–57.

11. Huizinga J. Ph. Vogelille 27.5.1912 [93] 82, *Briefe I*, 107–108.

12. Francis Haskell, *History and its Images. Art and the Interpretation of the Past*. Yale University Press 1993, 475; Huizinga 1947, 45–46, 55–56. Huizingan muistelmia seuraten Haskell erottaa *Keskiajan syksyn* syntyhistoriassa kolme käännetekevää kokemusta: Brüggen näyttely ”Exposition des primitifs flamands” 1902, kirjaidean synty 1907 ja perehtyminen kirjalliseen aineistoon vuodesta 1910 lähtien. Francis Haskell, *Art and history. The legacy of Johan Huizinga*. Teoksessa Axel Bolvig & Phillip Lindley (toim.) *History and Images. Towards a New Iconology*. Brepols 2003, 12. Yksityiskohtaisemmin myöhäiskeskiaikaisen alankomaalaisen taiteen reseptiosta 1800-luvulla, vuoden 1902 näyttelyn syntyhistoriasta ja vaikutuksesta, Haskell 1993, 431–468. Huizinga julkaisi *De Gids* -kulttuurilehdessä 1916 van Eyckin taiteesta esseen ”De kunst der Van Eyck’s in het leven van hun tijd” (Van Eyckin taide aikansa elämän yhteydessä). Huomattavaa on se, että esseen nimi muunneltuna on yhtä kuin *Keskiajan syksyn* alkulauseen aloitus. Haskell 1993, 476.

13. Jo pienimuotoisemmat tutkielmat olivat vieneet Huizingan uraa eteenpäin. Alankomaiden tiedeakatemian jäseneksi hänet nimitettiin 1916 ja merkittävän *De Gids* -kulttuurilehden toimituskunnassa hän vaikutti vuosina 1916–1932. Samoihin aikoihin *Keskiajan syksyn* kanssa Huizinga julkaisi mm. teoksen *Mensch en Menigte in Amerika* (1918) ja pari pienempää tutkielmaa renessanssin käsitteestä sekä Erasmus Rotterdamilaisen elämäkerran *Erasmus* (1924). Huizingalla oli näin vuosina lukuisia hallinnollisia tehtäviä ja hän matkusti paljon esitelmöimässä. Strupp 2000, 37–39, 135.

hän mainitsee vaihtaneensa kirjan nimen.¹⁴ Sen tarkoitus oli välittää myöhäiskeskiajan burgundilainen perustunnelma sellaisena kuin Huizinga oli sen tavoittanut ja ymmärtänyt.¹⁵ Nimen merkityksestä kertoo sekin, että Huizinga piti sopimattomana kääntää kirjan englanninkielisen laitoksen nimi muotoon ”Decline of the Middle Ages”, koska se herätti vääriä odotuksia ja vei ajatukset Edward Gibboniin.¹⁶ Englanninkielisen painoksen nimeksi muotoutui *The Waning of the Middle Ages*; lyhennetty julkaisu ilmestyi vuonna 1924 Frederik Jan Hopmanin kääntämänä. Teos julkaistiin kokonaisena englanninnoksena vasta vuonna 1996 nimellä *The Autumn of the Middle Ages*.¹⁷ Ensimmäiseksi käännökseksi ylipäätään oli kuitenkin ehtinyt saksankielinen *Herbst des Mittelalters* Mathilde Mönckebergin kääntämänä (1924).¹⁸

Keskiajan syksyn jälkeen Huizinga etsi uutta suurta historiallista aihetta, muttei sitä koskaan löytänyt.¹⁹ 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa hänen roolinsa kulttuurikriittikkona vahvistui.²⁰ Saksa hyökkäsi Alankomaihin 10. toukokuuta 1940 ja valloitti maan muutamassa päivässä. 1930-luvulla antifasistina tunnettu ja jo vuonna 1936 Saksassa kiellettyjen kirjojen listalle teoksillaan joutunut Huizinga hylkäsi ehdotuksen emigroitumisesta Yhdysvaltoihin elokuussa 1940 ja osallistui kirjelmään, jossa vastustettiin miehittäjien antisemiittistä politiikkaa. Yliopisto

suljettiin vuonna 1942, ja Huizinga emeritoitui omasta pyynnöstään kesällä 1942. Pian tämän jälkeen Huizinga internoitiin Sint-Michielsgesteliin elokuussa 1942, mutta vapautettiin terveyssyistä lokakuussa lupauksella, ettei hän palaisi Leideniin. Hän asettui perheensä kanssa Arnheimin lähelle, De Steegiin, jossa hän kuoli 1. helmikuuta 1945. Tätä ennen Huizingan teokset joutuivat kiellettyjen kirjojen listalle myös Hollannissa maaliskuussa 1943.²¹

Keskiajan syksyn teemat

Keskiajan syksy käsittelee 1300- ja 1400-lukujen kulttuuria alueella, joka kattaa pääasiassa nyky-Ranskan pohjoisosat ja Benelux-maat. Ranskan kuninkaan valta ulottui eri tavoin eri alueille ja erityisesti Burgundin herttuakunta oli miltei itsenäinen. Oman taustansa teokselle luo aikakauden rauhattomuus: satavuotisen sodan (1337–1453) ja lännen suuren skisman (1378–1417) ohella, ja osin niihin liittyen, Ranskan kuningashuoneen sisäisen kamppailu Orleansin ja Burgundin sukuhaarojen välillä 1400-luvun alussa nousee merkittäväksi taustatekijäksi. Lähteinään Huizinga käyttää ennen kaikkea ranskankielistä kirjallisuutta kronikoista runouteen.

Huizingaa motivoi halu ymmärtää keskiajan taidetta, jonka kautta hän uskoi pääsevänsä kosketuksiin aikakauden kanssa.²² Teoksen alussa hän kirjoittaakin:

14. Huizinga Henri Pirennelle 31.1.1918 [204] 166, *Briefe I*, 193 ja 20.12.1918 [240] 179, *Briefe I*, 207. Huizingalla oli mielessään eri vaihtoehtoja kirjansa nimeksi: ”De pracht van den gouden herfst”, ”In den spiegel van Jan van Eyck”, Herfstgloed der middeleeuwen”, ”Middeleeuws herfstgetij”, ”Herfstgetif der middeleeuwen”, ”Een eeuw van uitbloei”. Strupp 2000, 135, viite 54.

15. Huizinga kirjoittaa: ”Tekijä oli tätä kirjaa kirjoittaessaan vielä vähemmän kuin nyt tietoinen vaarasta, joka voi olla siinä, että historiallisia ajanjaksoja verrataan vuodenaikoihin; siitä syystä hän pyytää lukijaa käsittämään teoksen nimen vain kuvaannolliseksi ilmaisuksi, jonka tulee vastata mielialaa, johon koko tutkimus on virittynyt.” Johan Huizinga, *Keskiajan syksy*. Suom. J. A. Hollo (1. p. 1951) WSOY 1989, 6.

16. Huizinga A. J. Barnouwille 2.2.1921 [322] 196, *Briefe I*, 225–226.

17. Macho 2018, 483. Ensimmäiseen käännökseen tehty lyhennystyö oli Huizingan itsensä ja kääntäjän yhteistyössä tekemä. Vuoden 1996 version käänsivät Rodney J. Payton ja Ulrich Mammitzsch.

18. Huizinga oli aluksi tyytyväinen saksannokseen, mutta joulukuussa 1924 ilmaisi sen vaatineen paljon työstämistä. Huizinga Drei Masken -kustantamolle 18.12.1921, maaliskuun alku 1922, 21.3.1923 ja Benno Schwabe -kustantamolle 17.12.1924 [378, 390, 470, 569] 211–212, 243, 278, *Briefe I*, 240–241, 275–276, 312.

19. Strupp 2000, 38.

20. Esimerkkinä *In de schaduwen van morgen* (1935, Huomispäivän varjossa), yksi monista sotienvälisenä aikana julkaisuista kulttuurikriittisistä aikalaisdiagnooseista, joiden aiheina olivat muiden muassa kulttuurin pinnallistuminen, kaupallisuus ja viihde, informaatiotulva, manipulatiivinen politiikka, yksilön katoaminen massoihin, henkisten ja materiaalistien arvojen epätasapaino. Huizingan tarjoaman aikalaisdiagnoosin sisällöstä ja reseptiosta, ks. Strupp 2000, 255–266.

21. Strupp 2000, 39–42. Suhteesta Saksaan etenkin Huizingan kirjeissä Peter Diederichsille 13.4.1937 [1266] 604, *Briefe II*, 278, viite 2; puolisolleen 7.8.1942 [1463] 728, *Briefe II*, 428–431; samalle 28.10.1942 [1491] 752, *Briefe II*, 474–475. Vapauttamisestaan Huizinga puolisolleen 7.11.1942 [1495] 756, *Briefe II*, 478–80.

22. Huizinga 1947, 45–46.

Ensimmäisenä aiheena tämän kirjan kirjoittamiseen oli tarve ymmärtää van Eyckin veljesten ja heidän seuraajensa taidetta sekä käsittää se heidän aikansa elämän yhteydessä.²³

Huizinga lähtee liikkeelle yleisestä aikakauden henkisen ilmapiirin kuvauksesta. Ensimmäisen luvun nimi on Elämän kiihkeys. Huizingalle tuo kiihkeys antoi pohjavireen koko ajanjaksolle. Hän piirtää kuvan aavistuksen lapsenomaisesta aikakaudesta, jolloin ihmiset reagoivat ulkoisiin ärsykkeisiin paljon nykyistä välittömämmin. Lisäksi Huizinga tulkitsi syvään mielenliikutuksen tarttuneen ihmisiin nykyistä herkemmin, mutta heidän myös antaneen ilmiöille nykyistä selvemmät rajat. Nämä rajat tekivät kaoottisen ajan ymmärrettäväksi sitä eläneille. Huizingan myöhäiskeskiaika kantaa sisällään vielä kontrolloimatonta ahneutta ja pohjatonta julmuutta, joiden vastakohtana nähdään kuitenkin ehdotonta hurskautta ja heittäytymistä hetkessä raakuudesta täydelliseen anteeksiantoon. Kaikissa näissä piirteissä Huizinga näkee tiettyä teatraalisuutta, ihmisen todellisuudesta luomaa leikkiä, jota hän käsitteli myös teoksessaan *Homo Ludens: Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (1938) (suom. *Leikkivä ihminen*).

Yksi Huizingan lähtökohdista on, että myöhäiskeskiaikaa leimasi kauniimman elämän kaipuu. Sotien, kulkutautien ja epäoikeudenmukaisuuden vaivaamat ihmiset pyrkivät hänen mukaansa pukemaan karun todellisuuden taruomaisuuden ja viehkeyden verhoon. Toisaalta Huizinga nostaa esiin pyrkimyksen antaa yhteisölliselle elämälle hierarkian kautta konkreettiset muodot. Nämä teemat muodostavat pohjan, jolle teos rakentuu: elämän kuluttava vimma ja tämän vimman suitsiminen kauneuden ja rakenteellisen hierarkian muotoihin.

Yhteiskuntaluokista Huizinga paneutuu erityisen huolellisesti ritariston maailmankuvaan.²⁴ Hän kuvaa pyrkimystä muuntaa soturiheet jalompaan muotoon yhtäältä kodifoiduilla käyttäytymismalleilla ja uusien ritarikuntien perustamisella, toisaalta julmuuden peittävällä leikkisyydellä. Samalla Huizinga kuvaa, kuinka myöhäiskeskiajan yhä muodollisemmaksi muut-

tuneen ritarikulttuurin säännöt törmäsivät kerta toisensa jälkeen sodankäynnin ja politiikan todellisuuteen; ritariuden rajat määritteli yhä useammin ritariuden osoittamisesta seurannut hyöty tai sen aiheuttama vahinko.

Ritarikulttuuriin liittyy Huizingan useassa luvussa käsittelemä romanttisen ja eroottisen rakkauden teema. Keskeiseen rooliin nousee *Ruusuromaani*, vuosina 1230–1280 kirjoitettu allegorinen runoteos, jota luettiin ja josta keskusteltiin kiihkeästi myöhäiskeskiajan ruutinashoveissa. Teoksen avulla Huizinga tutustuttaa lukijansa ritarikulttuurin eroottiseen puoleen pitäen samalla esillä voimakkaan symboliikan, jonka kautta ritaristo maailmaansa hahmotti. *Ruusuromaani* ohella Huizinga käsittelee myös pastoraalikirjallisuutta, jossa aikakauden ylimystö osaltaan ilmaisi vapaamman, luonnonmukaisemman ja huolettomamman elämän kaipuutaan.

Rakkauden vastapainona, elämänhalun rinnalla kulki kuoleman pelko. Huizinga katsoo tuon pelon kasvaneen myöhäiskeskiajalla kaikkialla läsnä olevaksi, ihmisen katoavaisuutta korostaneeksi synkkyydeksi. Kauneuden ja onnen kieltäneestä elämänpelosta muodostui yksi niistä ääripäistä, joihin Huizingan myöhäiskeskiaikainen ihminen saattoi hetkenä minä hyvänsä syöksyä pastoraalisista tai ritarillisista rakkauden haaveistaan. Tämän ajattelun visuaalisen ilmentymä oli kuolemantanssi, joka yleistyi kuvataiteessa 1300-luvulla.

Huizinga käsittelee laajasti uskonnollisuuden kaikenläpäisevyyttä ja korostaa symbolismin merkitystä uskonnollisessa ajattelussa. Symbolismi löysi ilmaisumuotonsa monin tavoin. Se saattoi siirtää mitä maallisimmankin ilmiön hetkessä uskonnollisen todellisuuden piiriin. Huizinga katsoo, että juuri symbolismissa myöhäiskeskiaikaisen ajattelun kuihtuminen tulee näkyviin. Hänen mielestään symbolismi hiipui tänä aikana elinvoimaisesta mieltä stimuloivasta tekijästä luonnottomaksi ja mekaaniseksi toiminnaksi.

Myöhäiskeskiajan ranskalainen kuvataide liikkui nykykatsojan silmin yhä realistisempaan suuntaan, ja myös aikalaiset arvostivat yksityiskohtien todentuntua ihailemisissaan maalauk-

23. Huizinga 1989, 5.

24. Vuosikymmenten aikana tätä yksittäisiin osa-alueisiin keskittymistä on myös kritisoitu ankarasti, ks. Strupp 2000, 147.

■ Kuva 1. Jan van Eyck, Kansleri Rolinin madonna, noin 1435. Louvren museon kokoelmat. Kuva: Wikimedia commons.

sisä. Huizinga varoittaa kuitenkin luottamasta liikaa aikakauden taiteen usein idylliseen rauhallisuuteen; yksi taiteen keskeisistä tehtävistä oli luoda kuohuvan todellisuuden ylle idyllisen elämän illuusio, johon myöhäiskeskiaika Huizingan mukaan niin mieluusti kärsimyksensä peitti. Huizinga toteaa ajan kuvataiteen kyenneen monin paikoin ilmaisemaan asioita, joista puhumiseen ajan kirjallisuus löysi vain maneerisia ilmauksia. Hän kuitenkin katsoo kuvataiteen etuaseman rajoittuvan ennen kaikkea hengellisen ja ylevän esittämiseen. Ivan, erotiikan ja sentimentaalisuuden saralla kirjallinen ilmaisu tavoitti sävyjä,

joiden ilmaisemiseen kuvataide ei tuolloin ollut löytänyt ratkaisua.

Huizinga ajatteli aikakausia luontoanalogian kautta, tietyn kulttuurimuodon kukkaan puhkeamisena, kukoistuksena ja hiipumisena. Siksi on luonnollista, että hän päättää teoksensa keskiajan lakastuvan hengen ja kukintaansa aloittavan humanismin suhdetta käsittelevällä luvulla.²⁵

25. Ks. myös H. K. Riikonen, Johan Huizingan *Keskiajan syksy*. Teoksessa H. K. Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia* 1. SKS 2007, 566.

Vaikka Huizinga katsoo joidenkin renessanssin piirteiden olleen idullaan myös pohjoisen Ranskan hovikulttuurin synkähkön ja muotoihinsa kangistuneen hovikulttuurin varjossa, Ranskan kulttuuri oli halki 1400-luvun kiinni keskiajassa. Huizinga toteaa muistelmissaan vastustaneensa kiivaasti ajatusta, jonka mukaan vanhempi alankomaalainen taide ilmentäisi pohjoista renessanssia. Hänen mukaansa myöhäiskeskiaika piti nähdä nimenomaan katoamassa olevan ajan viimeisenä vaiheena, ei enteenä tulevasta.²⁶

Keskiajan syksyn aikalaisarviot

Tarkasteltaessa *Keskiajan syksyn* saamaa aikalaisuomiota on muistettava, että Huizinga oli peruskoulutukseltaan kielitieteilijä. Christoph Strupp näkee taiteella, kirjallisuudella ja muinaisintialaisen kulttuurin tuntemuksella olleen keskeinen merkitys Huizingan kehityksessä historioitsijaksi.²⁷ Tosin Huizinga ei itse tunnu mieltäneen itseään historioitsijaksi edes elämänsä ehtopuolella päätellen siitä, miten hän luonnehtii työtään elämäkerrassaan. Hänen mukaansa todellinen historiantutkija erikoistuu johonkin aikakauteen, maahan tai aihepiiriin ja työskentelee suunnitelmallisesti.²⁸ Toisekseen on huomioitava – ja tästä näkökulmasta Huizingan omakin asenne tulee kenties ymmärrettävämmäksi – että historiankirjoituksen kenttä oli vielä vuosisadan alussa suhteellisen eriytymätön. Se jätti Huizingalle liikkuematilaa ja antoi mahdollisuuden käsitellä aihetta, jonka me sijoitamme vahvasti historian kenttään kuuluvaksi.²⁹

Vaikka kirja myi ilmestyttyään hyvin ja se käännettiin useille eri kielille, klassikon asema syntyi varsin myöhään. Aluksi teos sai ammatti-historioitsijoilta viileän tai välinpitämättömän vastaanoton erityisesti Alankomaissa, jossa valitseva keskiajantutkimuksen paradigma keskittyi asiakirjojen lähdekritiikkiin ja julkaisuun. Jälkimaailma on todennut *Keskiajan syksyn* olleen aikaansa edellä, mutta aikalaisutkijat pitivät paljolti kronikkalähteisiin perustuvaa teosta vanhanaikaisena ja epätieteellisenä. Sitä verrattiin usein tutkimukseen, jota tehtiin Utrechtissa vuonna

■ Kuva 2. Kuukausikuva, syyskuu. Les Très Riches Heures du duc de Berry, 1400-luvun alkupuoli. Kuva: Wikimedia commons.

1904 perustetussa Keskiajan historian instituutissa Lamprechtin oppilaan Otto Oppermannin johdolla. Esimerkiksi N. B. Tenhaeff moitti arviossaan vuonna 1920, että teoksessa korostuivat Burgundin ranskalaisvaikutteet saksalaisten kustannuksella. Samuel Muller puolestaan valitteli yliampuvaa tyyliä, poliittisen ja taloushistorian vähäisyyttä ja keskittymistä eteläalankomaalais-ranskalaiseen hovikulttuuriin, mikä ei hänen mukaansa vastannut kirjan nimeä. *Keskiajan syksyn* kohdistunut alankomaalainen akateeminen kritiikki oli siinä määrin rajua, että vielä vuonna 1942 Oppermannin oppilas A. G. Jongkees otti väitöskirjallaan *Staat en Kerk in Holland en Zee-*

26. Huizinga 1947, 55–57.

27. Strupp 2000, 42, 101.

28. Huizinga 1947, 58.

29. Strupp 2000, 32, 42. Ks. Asker R. Pelgrom & Rengenier C. Rittersma, Netherlands. Teoksessa Ilaria Porciani & Lutz Raphael (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession 1800–2005*. Palgrave 2010, 141–144.

land onder de bourgondischen hertogen 1425–1477 kantaa siihen, miltä tieteellisen tutkimuksen burgundilaisajasta tuli näyttää. Teoksessa ei mainita Huizingan kirjaa lainkaan.³⁰ Vastaanotto kotimaassa saattoi vaikuttaa siihen, että Huizinga ei itsekään suhtautunut optimistisesti teoksensa menestykseen. Keväällä 1921 hän arveli, että sen toinen painos, 3 000 kappaletta, oli niin suuri, ettei enää uusia painoksia tarvittaisi.³¹

Saksalainen vastaanotto noudatti osittain alankomaalaista. Lehdessä *Archiv für Kulturgeschichte* (1926–1927) arvosteltiin sitä, että Huizinga antoi liian yhtenäisen kuvan 1300–1400-luvuista ja kärjisti kuvatessaan aateliston elämänihanteen aikansa eläneeksi. Toisaalta kuvausta ja kirjallista otetta kiiteltiin ja teoksen uskottiin löytävän kaikesta huolimatta paikkansa ja tekevän lukijoihin vaikutuksen. Paremmen vastaanoton *Keskiajan syksy* sai kirjallisuuden ja taidehistorian tutkijoilta sekä niiltä ranskalaisilta ja saksalaisilta historioitsijoilta, jotka itsekin kritisoivat positivistista historian tutkimusta ja poliittisiin tapahtumiin keskittymistä. Esimerkiksi Ranskassa Lucien Febvre suhtautui *Keskiajan syksyyn* suopeasti, kun taas Marc Bloch oli kriittisempi. Myös Belgiassa ja Britanniassa reaktiot olivat varsin vaisuja, Yhdysvalloissa hieman innostuneempia. 1920-luvulla ei näyttänyt siltä, että teos voisi olla tulevaisuudessa alan merkkipaalu. Huizinga ei tee tarkempaa selkoa käsitteistöstään ja menetelmästä, mikä osaltaan tekee ymmärrettäväksi, ettei akateeminen aikalaiskritiikki paneutunut perusteellisemmin *Keskiajan syksyn* tarjoamiin haasteisiin.³²

Näyttää siltä, että aikalaiskriitikot eivät oikein tunnistanee teosta tutkimukseksi.

Eino E. Suolahti ja *Keskiajan syksyn* reseptio Suomessa

Jos vastaanotto akateemisissa piireissä oli nihkeä, laajempaan yleisöön Huizingan värikäs tyyli vetosi: vuonna 1954 *Keskiajan syksy* tuli Yhdysvalloissa kasvavan college-lukijakunnan saataville, kun vuoden 1924 Hopmanin käännös julkaistiin uudelleen Anchor Booksin paperback-sarjassa. Erityisesti uuden kulttuurihistorian kysymysten nousu keskiajantutkimukseen 1960-luvulta alkaen sinetöi *Keskiajan syksyn* arvostuksen.³³ Teoksen kansainvälinen klassikkoasema syntyi siis vähitellen, useamman tieteenalan ja historian ammattilaisia laajemman lukijajoukon arvostuksen tuloksena.

Tätä taustaa vasten teoksen varsin vaatimatomaksi jäänyt vastaanotto Suomessa on jopa yllättävää. Huizingan ja *Keskiajan syksyn* tunnettuuden edistäminen oli pitkään lähes yhden historioitsijan ja monialaisen kulttuurivaikuttajan harteilla. Eino E. Suolahden³⁴ (1914–1977) merkitys Huizingan vastaanotossa on ohittamaton.³⁵ Suolahden merkittävän roolin totesi myös professori Rafael Koskimies arvioidessaan Suolahden teoksen *Renessanssia ja romantiikkaa* (1946).³⁶ Kyseinen teos myös heijastaa Huizingan suurta vaikutusta Suolahteen, sillä sen avaavat Suolahden jo aikaisemmin julkaisemat artikkelit, nyt muokattuina esseinä ”Renessanssin

30. Strupp 2000, 142.

31. Huizinga H. D. Tjenk Willinkille 2.4.1921 [333] 201, *Briefe* I, 230–231.

32. F. W. N. Hugenholtz, The Fame of a Masterwork. Teoksessa W. R. H. Koops & E. H. Kossmann & Gees van der Plaats (toim.) *Johan Huizinga 1872–1972. Papers delivered to the Johan Huizinga conference Groningen 11–15 December 1972*. Martinus Nijhoff 1973, 91–103; Edward Peters & Walter P. Simons, The New Huizinga and the Old Middle Ages. *Speculum* 74:3 (1999), 614; Strupp 2000, 143–147.

33. Peters & Simons 1999, 590, 601, 612–614, 616–617.

34. Suolahdesta lisää ks. erit. Matti Klinge, Eino E. Suolahti. Teoksessa Matti Klinge & Anto Leikola (toim.) Eino E. Suolahti, *Esseitä*. WSOY 1981 ja Anto Leikola, Eino Edvard Suolahti. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007 URN:NBN:fi-fe20051410 (22.5.2019).

35. Huizingan teoksista eniten on huomiota saanut *Leikkivä ihminen*, jota urheilutoimituksetkin ovat esitelleet, ks. esim. *Etelä-Suomen Sanomat* 28.5.1967; Eino E. Suolahti, Homo ludens – leikkivä ihminen. *Uusi Suomi* 6.4.1946; Sinikka Sahi, Metodinen leikki leikin teemasta. Teoksessa *Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä. Historiasta historioitsijalle*. SHS 1984. Suomentamaton In de schaduwen van de morgen heräti keskustelua tuoreeltaan, ks. John Cullberg, J. Huizinga: I morgondagens skugga. *Kristen gemenskap* 4/1936, 216; Johannes Öhquist, Historiallista. *Uusi Suomi* 4.10.1937; Kaarlo Jäntere, Eurooppa ’Huomispäivän varjossa’. *Länsi* 2/1938. *Parergaa* ja teosta *Geschonden wereld* 1945 (ranskannos *A l’aube de la paix*, 1945) nosti jälleen esiin Suolahti, ks. Eino E. Suolahti, Kulttuurihistoriallisia esseitä. *Historiallinen Aikakauskirja* 43:3 (1945); Eino E. Suolahti, Tuhoutuuko länsimainen sivistys? *Uusi Suomi* 1.9.1949; jälkimmäisestä teoksesta ks. myös Synnöve Ilmoni, Livsorientering. *Astra* 21:3 (1939).

36. Rafael Koskimies, Renessanssista Runebergiin. *Uusi Suomi* 20.12.1946.

probleemi” ja ”Keskiajan syksy”. Matti Klinge on huomionnut ystävästään, opettajastaan ja mentoristaan, että Suolahden elämänyymmärrys ylipäättään edusti erasmus-huizingalaista kulttuuri-idealismia.³⁷

Suolahti oli tutustunut *Keskiajan syksyyn* jo varhain ja hän on muutoinkin perehtynyt Huizingan kirjatutointaan. Suolahti piti Huizingaa aikansa yhtenä merkittävimpänä historioitsijana, jolla lisäksi oli ”harvinainen stilistinen kyky vallassaan”.³⁸ Hän näyttää myös arvostaneen sitä, että ”Huizinga ei milloinkaan opeta eikä julista; hän ei edes näy vaativan itselleen kannatusta”.³⁹ Suolahti esitteli *Keskiajan syksyä* sekä *Historiallisen Aikakauskirjan* (1941) että *Uuden Suomen* (1945) lukijoille.⁴⁰ *Historiallisen Aikakauskirjan* Katsauksia-osastolla ilmestynyt esittely oli 14-sivuinen syväluotaus teokseen. Siinä Suolahti korostaa, että Huizingaa ei voi verrata ”viime vuosina ilmaantuneisiin historiantutkimuksen diletantteihin”, sillä häntä voi pitää ”todellisenä tiedemiehenä” ja luotettavana tutkijana. Huizingan tulkintojen hyväksymistä Suolahti ei silti edellyttä: ”Kokonaan toinen asia on, katsooko voivansa hyväksyä hänen voimakkaasti subjektiivisen katsomustapansa”, hän kirjoittaa. Avatessaan Huizingan lähtökohtia Suolahti korostaa teoksen luonnetta kulttuurihistoriana: se on kokonaisvaltaista historiaa, jossa tutkimuskohteena on ”koko kulttuuri” ja ”elämänmuodot” ja tutkijan edellytyksenä toimia on tämän ”henkisen rakenteen kyky eläytyä menneeseen”. Suolahti nostaa asiaankuuluvasti esiin muodon käsitteen merkityksen, ja huomioi, että Huizingan käsitys historiasta on myös muotoon liittyvä: ”Historia on se

henkinen muoto, jossa kulttuuri tekee itselleen tiliä menneisyydestään.”⁴¹

Suolahti piti Huizingaa esillä eri foorumeilla ja oli kiinnostunut hänen näkemyksistään historiasta, sen kirjoittamisen merkityksestä ja kansallisuustulkinnoistaan. Historiallisen Yhdistyksen vuosikokouksessa hän pohti vuonna 1943 ”kansallistunteen syntyä ja kasvua” nojautuen Huizingan teokseen *Im Bann der Geschichte*. Häntä puhuttelivat Huizingan ajatukset kansallistunteen ansioista nationalismin kiroja vastaan ja siitä, kuinka ”kansallistunne taistelee ankaraa taistelua suurvaltojen itsekkäitä poliittisia näkökohtia vastaan”.⁴²

Epäilemättä Suolahti katsoi Huizingan esillä pitämisen asiakseen. Hän kirjoitti vuonna 1945:

Hänen nimensä on suomalaiselle yleisölle melko vieras, lähinnä siksi, että ainoatakaan hänen loistavatyyllisistä ja sisältörikkaista teoksestaan ei ole kielellemme käännetty, siitä huolimatta, että [*Keskiajan syksy*] on epäilemättä luettava tämän vuosisadan kulttuurihistoriallisten tutkimusten ensimmäisiin kuuluvaksi.⁴³

Suolahden Huizingaa kohtaan tuntemasta suuresta arvostuksesta kertoo myös se, että hän itse suomensi *Erasmuksen* (1953).⁴⁴ Suolahti edensi huizingalaista ajattelua myös dosenttiopetuksessaan Helsingin yliopistossa; hänen oppilaansa 1950–1960-luvulta muistavat Suolahden suhteen Huizingaan ja tämän vaikutuksen ulottumisen myös omiin opintoihinsa ja historianäkemyksensä.⁴⁵

37. Klinge 1981, 8.

38. Eino E. Suolahti, Kulttuurihistorian näköaloja. *Historiallinen Aikakauskirja* 41:3 (1943), 178. Esimerkiksi Huizingan *Wege der Kulturgeschichte* oli Suolahden näkemyksen mukaan ”nerokas”, ks. Suolahti, *Uusi Suomi* 20.9.1945.

39. Suolahti 1943, 174.

40. ”Renessanssin probleemi” oli alun perin julkaistu *Uudessa Suomessa* 20.9.1945 ja ”Keskiajan syksy” *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 39:2 (1941) otsikolla Keskiajan kuva Johan Huizingan näkemänä (Suolahti 1941).

41. Suolahti 1941, 85–86, 88, 90.

42. Historiallinen Yhdistys. *Uusi Suomi* 5.11.1943. Myös Suolahti 1943.

43. Suolahti, *Uusi Suomi* 20.9.1945. Myös 1941 hän kirjoitti Huizingan olevan vähän tunnettu, mutta hänen vaikutuksensa nykyajan kulttuurihistorialliseen tutkimukseen huomattava. Suolahti 1941, 86. 1950-luvun kirjahankkeisiin liittyen Klinge puhuu Suolahden ”kulttuuri-ohjelmasta”, Matti Klinge, *Kadonnutta aikaa löytämässä. Muistelmia 1936–1960*. Siltala 2012, 431–432.

44. Erasmuksesta ks. ed. n. 13. Suolahden rivakkuuden ansiosta tämä teos ilmestyi varsin poikkeuksellisesti suomeksi samana vuonna kuin ruotsinkielinen laitos Ruotsissa.

45. Suolahden ja Klingen suhteesta, ks. Klinge 2012, 82, 231, 236, 237, 244–245, 261, 248, 269, 272, 280–292, 208, 314, 321, 324, 330–333, 356–357, 358, 360, 358, 418, 431, 528; Matti Klinge, *Upsalasta Pariisiin. Muistelmia 1960–1972*. Siltala 2014, 46, 55–58, 59, 68, 81, 84, 84, 87–89, 165, 199–204, 426, 428; Matti Klinge, *Anarkisti kravatti kaulassa. Muistelmia 1972–1982*. Siltala 2015, 40, 172, 299–300. Klinge kertoo saaneensa Suolahdelta ylioppilaslajiksi Huizingan Erasmuksen, jonka

Suomenkieliset painokset

Keskiajan syksystä

Keskiajan syksy julkaistiin suomeksi verraten myöhään vuonna 1951. Tähän mennessä Huizinga oli niittänyt maailmanmainetta ja tullut esitellyksi myös suomalaisille. Hänet tunnettiin meillä myös tuoreemmasta teoksestaan *Leikkivä ihminen*, jonka Sirkka Salomaa oli suomentanut vuonna 1947. *Keskiajan syksyä* mainostaessaan WSOY – mahdollisesti kustantamon kirjallisena johtajana toimineen Suolahden vaikutuksesta – käytti hyväkseen molempia tosiasioita, Huizingan maailmanmainetta ja *Leikkivää ihmistä*:

Hollantilainen professori *Johan Huizinga* (1872–1945) oli aikamme merkittävimpiä persoonallisuuksia, nerokas kulttuurifilosofi ja -historioitsija, mestarillinen tylintaitaja. Hänen kaikille suurille sivistyskielille käännetyistä teoksistaan on suomeksi aikaisemmin ilmestynyt kulttuurianalyysi *Leikkivä ihminen*, jossa hän toi esiin käsityksensä kulttuurin sisimmästä olemuksesta.⁴⁶

Keskiajan syksyn ruotsinkielinen käännös oli ilmestynyt Tukholmassa jo vuonna 1927 nimellä *Ur medeltidens höst: Studier över 1300- och 1400-talens levnadsstil och tankeformer i Frankrike och Nederländerna*,⁴⁷ mutta ruotsinnoksen merkitys Suomessa näyttää jääneen vähäiseksi. Siitä ilmestyi Akateemisen kirjakaupan mainos *Historiallisen Aikakauskirjan* vuoden 1927 viimeisessä numerossa⁴⁸, ja *Åbo Underrättelserin* kirjallistan (päivätty 11.1.1929) mukaan teos oli hankittu Turun kaupunginkirjastoon varsin pian sen ilmestymisen jälkeen. Näiden kahden mai-

ninnan lisäksi Kansalliskirjaston digiarkistosta tai esimerkiksi *Historisk Tidskrift för Finlandista* ei löydy ruotsinkielistä keskustelua teokseen tai ylipäätään Huizingaan liittyen. Tämä selittynee pitkälti sillä, että suomenruotsalaiset keskiajan tutkijat, etunenässä Jarl Gallén, edustivat pikemminkin positivistista lähteiden tulkinnaa traditiota kuin aate- ja kulttuurihistoriaa.⁴⁹

Keskiajan syksyn suomentamispäätöksen tekijä ei ole aiemmissa tutkimuksissa selvitetty⁵⁰ ja kysymys jää myös tässä artikkelissa ratkaisematta. On toki mahdollista, että päätös tehtiin Eino E. Suolahden vaikuttamatta asiaan. Tämä on kuitenkin epätodennäköistä ottaen huomioon hänen Huizinga-kiinnostuksensa ja kiinteät suhteensa kustantamoon. Suolahden tuloa taloon alettiin Kai Häggmanin mukaan pohjustaa jo alkuvuodesta 1951 ja hän astui WSOY:ssä toimeen elokuussa. Ei ole uskottavaa, ettei hän olisi vaikuttanut talossa mitenkään ennen tätä ottaen huomioon kustannustalon tuonaikaiset sisäpiiriläisyyksille rakentuneet toimintatavat.⁵¹

On myös mahdollista, että teos käännettiin sen suomentajan Juho August Hollon (1885–1967) aloitteesta. Hollo oli filosofi, kasvatustieteilijä, kääntäjä ja kriitikko. Hän väitteli tohtoriksi vuonna 1919 teoksella *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen* (kahdessa osassa vuosina 1918–1919) ja seuraavana vuonna hänestä tuli kasvatustieteen dosentti. Hollo oleskeli vuosina 1920–1925 ulkomailla, etenkin Leipzigissa ja Wienissä. Vuonna 1930 hän sai henkilökohtaisen ylimääräisen professuurin ja vuonna 1937 varsinaisen professuurin kasvatustieteen ja opetusopin osastossa Helsingin yliopistossa.⁵² Bergsonista inspiroituneelle⁵³ Hollolle olisi ollut luontevaa tutustua Huizingaan oma-aloittei-

tämä oli suomentanut. Klinge 1981, 9; Klinge 2012, 244–245. Myös Margareta Steinby, suulliset tiedonannot Rooma 12. ja 13.5.2019.

46. Huizinga 1951, takakansiteksti.

47. Teoksen käänsi hollannista Hans Reuter Crona (1893–1945). Vuonna 2007 teos on ilmestynyt Ruotsissa uudistettuna laitoksena samaan käännökseen perustuen.

48. Ks. myös Hannu Salmi, Traditions of Cultural History in Finland, 1900–2000. Teoksessa Jörg Rogge (toim.) *Cultural History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Transcript 2011, 45–62, 53, viite 29.

49. Kiitämme Gallénin historiakäsitykseen liittyvistä kommentteista hänen oppilastaan Henrik Steniusta. S-postitiedonanto 3.5.2019. Myös Margareta Steinby, suullinen tiedonanto Rooma 13.5.2019.

50. Riikonen 2007 ei mainitse asiaa.

51. WSOY:n 1940- ja 50-luvuista Häggman 2003, 158–171, Suolahden tulosta ja Haavion lähdestä, erit. 158–161.

52. Hollo 1985, erit. 20–47; Kai Laitinen, Humanisti ja hänen muistikirjansa. J. A. Hollon elämäntyön ääri viivoja. Teoksessa Hollo 1985, 193–210; Kai Laitinen, Hollo, Juho August. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (20.3.2019); Urpo Kovala, J. A. Hollo (1885–1967). Teoksessa H. K. Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia* 1. SKS 2007, 587.

53. Stefan Nygård luonnehtii Hollon olleen ”Bergsonin introduktör och internationellt orienterad kulturfilosofisk essäist,” 19. Nygård tarkastelee Holloa Bergson-debattiin liittyen erit. 167–170. Stefan Nygård, *Filosofins renässans eller modern*

sesti – etenkin kun hän asui saksannoksen ilmes-
tyessä saksankielisellä alueella ja olisi helposti
voinut saada jo tuolloin teoksen luettavakseen.

Hollo oli professorintoimensa ohella erittäin
tuottelias kääntäjä⁵⁴, mutta *Keskiajan syksyn*
kääntämispäätöksen osalta tiedot Hollon toi-
mista ovat valitettavasti yhtä ohuet kuin kustan-
nuspäätöksen tekemisestä WSOY:ssä.⁵⁵ On myös
epävarmaa, käänsikö Hollo teoksen alkukielestä
vai saksasta. Kielitaidon puolesta kumpikin olisi
ollut mahdollista, sillä Hollon tiedetään suomen-
taneen teoksia peräti kuudestatoista eri kielestä,
näiden joukossa myös hollanti.⁵⁶ Kun Kauko Piri-
nen vuonna 1952 arvioi suomennosta *Suomalai-
seen Suomeen*, hän otaksui käännöstyön tapah-
tuneen saksankielisestä laitoksesta.⁵⁷ Yhdymme
Pirisen olettamukseen, sillä ”Tekijän alkulause”
vastaa täsmällisesti vuonna 1924 ilmestyneen
saksannoksen alkulauseen neljää ensimmäistä
kappaletta. Suomennoksen alkulauseen teksti
päättyy luultavasti poistoa ilmaisevaan ajatusvi-
vaan, ja päiväys ”Leiden, marraskuussa 1923” on
saksannoksen mukainen.⁵⁸

Keskiajan syksystä julkaistiin toinen painos
vuonna 1989. Merkittävä ero ensimmäiseen pai-
nokseen nähden on se, että tähän painokseen ei
sisällytetty kuvia. Kuvitus nouseekin teoksen his-
torian näkökulmasta kiinnostavaksi: alun perin
Herfsttij der Middeleeuwen ei sisältänyt kuvitusta
sen paremmin kuin keskiaikaisten tekstien kään-
nöksiäkään. Huizinga oletti oman aikansa luke-

van yleisön tuntevan kuvat ja kykenevän vaivatta
tulkitsemaan tekstiä, joten hän piti niitä turhina.
Kuvitus ja käännökset ilmaantuivat vasta kolman-
teen hollanninkieliseen painokseen.⁵⁹

Ensimmäisen suomenkielisen painoksen
kuvitus eroaa jonkin verran samanaikaisista
muualla julkaistuista. Esimerkiksi hollanninkie-
liseen Huizingan koottujen teosten vuonna 1949
ilmestyneeseen painokseen sisältyy 16 kuvaa, kun
taas suomalaisessa versiossa niitä on 14. Vaikka
useimmat näistä ovat samoja kuin hollantilai-
sessa, esimerkiksi Rogier van der Weydenin Kans-
leri Rolinin muotokuvasta⁶⁰ on suomalaisessa
painoksessa restauroimaton versio ja hollanti-
laisessa restauroitu. Yleisesti voi sanoa, että suoma-
laisen painoksen kuvat ovat heikkolaatuisia ja
häviävät tarkkuudessa huomattavasti esimerkiksi
ruotsinkielisen käännöksen kuvitukselle. Syyt
sille, miksi toiseen suomenkieliseen painokseen
ei sisällytetty kuvia lainkaan, lienevät taloudelli-
set. Painoksen ainoa kuva löytyy kannesta, eikä
tämäkään kuva kuulu alkuperäisteoksen kuvi-
tukseseen.

Huizinga suomalaisissa yliopistoissa

Huizingan teokset ovat inspiroineet suomalaista
kulttuuriväkeä ja tutkijoita vuosikymmenten
ajan. *Keskiajan syksyn* suomennos sai esimer-
kiksi oman artikkelinsa H. K. Riikosen kynästä
Suomennoskirjallisuuden historia -suurteokseen
(2007). Näkyvimmän roolin Huizingan puolesta-

mystik. Bergsondebatten i Finland. Diss. Helsingfors 2008, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19418> (22.5.2019). Jo
Huizingan syntymän satavuotisjuhlan yhteydessä E. H. Kossmann esitti lähempää tarkastelua yhä odottavan ajatuk-
sen, jonka mukaan Huizingan historiankäsitystä voidaan tehdä ymmärrettävämmäksi suhteuttamalla se Henri Berg-
sonin aikanaan vaikutusvaltaiseen filosofiseen ajatteluun, E. H. Kossmann, Postscript. Teoksessa W. R. H. Koops & E.
H. Kossmann & Gees van der Plaats (toim.) *Johan Huizinga 1872–1972. Papers delivered to the Johan Huizinga conference
Groningen 11–15 December 1972*. Martinus Nijhoff 1973, 231.

54. Päiväkirjassa Hollo 15.1.1953: ”Kysyttiin: mistä on saatu se aika, joka tarvitaan 40 vuoden kuluessa n. 170 teoksen kään-
tämiseen eri kielistä? Vastaukseni: yö on pitkä! Päivällä hoidan virkaani yliopistossa ja yöllä taas teen suomennostyötä.”
Hollo 1985, 127. 30.1.1958 hän toteaa, että kääntäminen on hänelle ”éducation intellectuelle”, Hollo 1985, 144.
55. Hollon päiväkirja ei tarjoa lisävalaistusta *Keskiajan syksyn* kääntämiselle, sen alkuunpanijalle tai julkaisemiselle. Hän oli
kuitenkin Tuomas Anhavan läheinen ystävä, joten ainakin tätä kautta muotoutui kiinteä suhde kustantamoon. Laitinen
1985, 209. Hollo suomensi tilauksesta, Klinge 2012, 431–432. Hollon kääntämiä kirjailijoita olivat mm. Cervantes, Goethe,
Dostojevski, Tolstoi, Swift, Voltaire, Flaubert ja Nietzsche. Käännösten tarkkaa lukumäärää ei ole tiedossa (useiden
moniosaisten ja tekijättömien käännösten vuoksi), mutta niiden määrä lienee ainakin 200. Laitinen, Kansallisbiografia;
Laitinen 1985, 205–208. Ks. m. edellinen viite.
56. Kovala 2007, 589–590; ks. myös Laitinen 1985, 206–207.
57. Riikonen 2007, 568.
58. Huizinga 1989, 5–6; Huizinga 2018, 7–8. Hollanninkielisen ensipainoksen alkulause, ks. Johan Huizinga, *Herfsttij der
Middeleeuwen. Verzamelde werken. Deel 3*. Ed. L. Brummel. H. D. Tjeenk Willink & Zoon 1949, 3–4, https://dbnl.org/tekst/huiz003herfo1_01/ (27.5.2019).
59. Peters & Simons 1999, 593.
60. Lahjoittajakuva alttaritalussa, jonka Burgundin herttuan Philip III:n kansleri Nicolas Rolin (1376–1462) tilasi Beunen
hospitaaliin vuonna 1443. Hôtel Dieu, Beaune, Ranska.

puhujana viime vuosikymmenten historiakeskustelussa on ottanut Matti Peltonen määrittelemällä Huizingan yhdeksi mentaliteettihistorian pioneereista.⁶¹

Sen sijaan keskiajan historioitsijoiden joukossa Huizinga näyttää jääneen vähälle huomiolle. Osittain tätä selittää suomalainen keskiajantutkimuksen traditio – tai sen puute huizingalaisen vaikutuksen näkökulmasta. Erityisesti 1960- ja 1970-luvut on nähty keskiajan tutkimushistoriassa synkkänä aikakautena, jolloin nuorta tutkijasukupolvea ei kasvanut eikä aktiivisesti kasvatettu kotimaisissa yliopistoissa.⁶² Huizingaa luettiin, mutta hänen lukijansa eivät seuranneet opastaan myöhäiskeskiaikaisen maailman tulkeiksi.

1980-luvun lopulla keskiajan tutkimus alkoi vahvistua. Uusi sukupolvi on jossain määrin huomionnut Huizingan, ja hänen vaikutuksensa on

■ Kuva 3. *Keskiajan syksyn* suomenkielisten painosten (1951 ja 1989) kansikuvat. Kuva: Teemu Immonen.

nähtävissä viittauksina muutamien suomalaisten julkaisujen nimissä, joista ilmeisin on *Keskiajan kevät: Kirjoituksia eurooppalaisen kulttuurin juurista*.⁶³ Teoksen esipuheessa Tuomas M. S. Lehtonen kirjoittaa nimen olevan tietoinen kannanotto tiettyjä Huizingan näkemyksiä vastaan. Siinä missä Huizinga näki aikakauden keskiaikaisen kulttuurin lakastumisena, Lehtonen huomauttaa myöhäiskeskiaikaisten reformien ja uudistusliikkeiden muistuttaneen niin edeltäviä kuin myöhempiäkin ”renessansseja”. Toiseksi hän korostaa, että monet kulttuurin piirteet säilyivät yli keinotekoisien aikakausjakojen eivätkä siten sovi kasvianalogian ahtaaseen muottiin.⁶⁴ *Ikuisuuden*

61. Matti Peltonen, *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki & Jää 1992, 7. Ks. myös Peltonen 2013, 7.

62. Esim. Tuomas Heikkilä, Keskiajantutkimuksen nousu ja uho. *Historiallinen Aikakauskirja* 101:2 (2003) 301–305.

63. Tämän huomion tekee myös Riikonen 2007, 568–569.

64. Tuomas M. S. Lehtonen, Esipuhe. Teoksessa Tuomas M. S. Lehtonen (toim.) *Keskiajan kevät. Kirjoituksia eurooppalaisen kulttuurin juurista*. WSOY 1997, 10–11.

odotus -teoksen johdannossa Maiju Lehmijoki-Gardner tekee samankaltaista eroa Huizingan ja oman aikansa keskiaikakäsityksen välillä: jos Huizinga oli luonnehtinut myöhäiskeskiaikaa ”ylikukkeuden, lakastumisen ja jopa mätänemisen termein”, keskiaika nähtiin 2000-luvun taitteessa kokonaisuudessaan elinvoimaisena ja nykyhetken vaikuttavana aikakautena.⁶⁵ Myös *Hyvä elämä keskiajalla* -teos viittaa Huizingaan aloituskappaleellaan ”Johdanto, hyvä elämä ja keskiajan syksy”, vaikka kirjoittajat eivät avaakaan viitekehystä sen kummemmin.⁶⁶ Samanaikaisesti uusi tutkijapolvi kuitenkin käänsi katseensa Huizingan käsittelemään kulttuuripiiriin, keskiajan Länsi-Eurooppaan, tehden eroa 1900-luvun alku-puolen merkittäviin keskiajantutkijoihin, jotka olivat keskittyneet vahvasti suomalaiseksi mieltä-määnsä historiaan.⁶⁷ Monien klassikoiden tapaan *Keskiajan syksyn* merkitystä on vaikea osoittaa, mutta yhtä lailla mahdoton ohittaa.

Kiinnostavaa on huomata, että varsinaisena yliopistojen opetusohjelmaan kuuluvana oppi-materiaalina *Keskiajan syksy* ei näytä saaneen mittavaa jalansijaa jo entuudestaan ”gunnarsuo-lahtelaiseen” laaja-alaiseen kulttuurihistoriaan orientoituneen joukon ulkopuolella.⁶⁸ Huomat-tavaa myös on, että Päivi Setälän, Pekka Suvan-

non ja Matti Viikarin toimittamassa *Historian-kirjoituksen historia* -teoksessa (1983) Huizinga mainitaan vain lyhyesti Egon Friedellin edus-taman lavean, mutta jokseenkin epätieteellisen kulttuurihistorian yhteydessä.⁶⁹ Samansuuntaisia tuloksia antavat myös Helsingin, Jyväskylän, Tam-pereen ja Turun yliopistojen historian laitosten opinto-ohjelmat kuten myös taidehistorian opin-tovaatimukset.⁷⁰ Ensimmäisen kerran *Keskiajan syksy* on ollut opintovaatimuksissa vaihtoehtoi-sena tenttimateriaalina Tampereen yliopiston taidehistorian approbaturissa kohdassa ”Yleinen kulttuurihistoria” vuonna 1964.⁷¹ Historian opin-noissa se on tutkintovaatimuksissa cum lauden ja aineopintojen kohdassa ”Historiankirjoituk-sen historia ja klassikot” vaihtoehotoisena kirjana elokuusta 1982 heinäkuuhun 1998.⁷² Helsingin ja Jyväskylän osalta historian tutkintovaatimukset antavat ankeimman kuvan teoksen arvostuksesta: Helsingissä se oli osa valinnaista kirjallisuutta historian opinnoissa vuosina 1975 ja 1976, mutta kuten edellä nähtiin, ainakin Eino E. Suolahti piti sitä aiemmin voimakkaasti esillä opetukses-saan. Jyväskylässä teos esiintyy vain vuoden 1998 oppaassa osana aineopintojen historiankirjoituk-sen klassikoita.⁷³ Suomalaisista yliopistoista ja oppiaineista suhteessa *Keskiajan syksyyn* Turun

65. Maiju Lehmijoki-Gardner, Johdanto. Uskonto keskiajan kulttuurissa. Teoksessa Meri Heinonen (toim.) *Ikuisuuden odo-tus. Uskonto keskiajan kulttuurissa*. Gaudeamus 2000, 13.

66. Kirsi Kanerva ja Marko Lamberg teoksessa *Hyvä elämä keskiajalla*. SKS 2014.

67. Tutkijasukupolvien eroista ks. Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen, Avaimet käteen! Johdanto keskiajan tutkimukseen. Teoksessa Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.) *Keskiajan avain*. SKS 2009, 18. Toisaalta myös tutkimusteema on joissakin tapauksissa pysynyt ns. ”kotimaisena”, mutta katsomistapaa voi luonnehtia ”huizingalaiseksi” kuten Elina Räsänen tutkimuksessa suomalaisista puuveistoksista. Räsänen määrittelee lähtökohdak-seen ”halun ymmärtää ruumiillisuuden, äitiyden ja pyhimyksellisyyden kanssa resonanssia myöhäiskeskiajan kuvia”, ks. Elina Räsänen, *Ruumiillinen esine, materiaallinen suku. Tutkimus Pyhä Anna itse kolmantena -aiheista keskiajan puu-veistoksista Suomessa*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, 166. Suomen muinaismuistoyhdistys 2009.

68. Gunnar Suolahti oli kiinnostunut laajasti yhteiskunnan eri ilmiöistä ja menneisyyden ihmisten elämänpiiristä ja koke-musmaailmasta. Suolahti oli myös toimittamassa neliosaista *Suomen kulttuurihistoria* -teossarjaa (1933–1936). Suolah-desta historian tutkijana, ks. Pekka Ahtiainen, *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historian tutkijana*. Suomen Historiallinen Seura 1991, 194–196 ja passim.

69. Niilo Luukanen, *Kulttuurihistoria. Muuttuvia tulkintoja*. Teoksessa Päivi Setälä, Pekka Suvanto & Matti Viikari (toim.) *Historiankirjoituksen historia*. Gaudeamus 1983.

70. Yleisesti ottaen opinto-oppaita kirjastosta löytyy noin vuodesta 1970 alkaen: tätä ennen opintovaatimukset ovat ilmei-sesti olleet useimmiten kopioita, jotka eivät ole kuuluneet vapaakappalekirjastojen saamiin painatteisiin. Joissakin tapauksissa myös varhaisempia opinto-oppaita, tai pikemminkin lehdyköitä, kuuluu kokoelmaan. Kiitämme lämpi-mästi Turun yliopiston kirjaston henkilökuntaa joustavuudesta hyödyntää luetteloimattomia opinto-oppaita kirjaston varastossa.

71. Tämän vanhempi opinto-oppaita kirjaston kokoelmassa ei ole ja ilmeisesti taidehistoria oli tuolloin vasta perustettu. Teos pysyi osana kyseistä kohtaa myös vuodet 1965 ja 1966.

72. Kiitämme lämpimästi avusta Ville Vuolantoa, joka tarkasti puolestamme kyseiset ja uudemmat oppaat. 1960- ja 1970-luvun tutkintovaatimuksissa *Keskiajan syksy* ei ollut.

73. On muistettava, että pelkkä tutkintovaatimusten tarkastelu ei tietenkään anna täyttä kuvaa *Keskiajan syksyn* vaikutuk-sesta osana akateemisia opintoja. Esimerkiksi Jyväskylässä Susanna Niiranen ja Jari Eilola ovat käyttäneet teosta osana pitämäänsä kulttuuri- ja mentaliteettihistorian kursseja. Kiitämme Susanna Niirasta saamistamme tiedoista. Samoin

yliopiston kulttuurihistorialla näyttää olevan muista poikkeava historia: teos on ollut katkeamatta osa oppiaineen tutkintovaatimuksia vähintään valinnaisena kirjallisuutena 1970-luvulta lähtien. Kaiken kaikkiaan vaikutusvaltaisempi Huizingan teoksista suomalaisissa yliopistollisissa historiaopinnoissa on ollut *Geschichte und Kultur*, ja myöhemmin suomennos *Historian olemus: Esseitä ja tutkielmia* (1967), joka 1960-luvulta 1980-luvulle sisältyi metodologisiin opintoihin useissa opinahjoissa.⁷⁴

Huizinga ja historian olemus

Miten *Keskiajan syksyä* pitäisi tulkita? Vaikka Huizinga ei tuntenut erityistä viehtymystä historian tutkimuksen metodologiseen ja teoreettiseen käsittelyyn,⁷⁵ hän pohti historiallisen tiedon lähtökohtia ja tavoitteita lukuisissa kirjoituksissaan, joista *Historian olemus* on edustava valikoima. Huizingan yleiskuva historiatieteestä kiinnittyi vuosisadanvaihteen tieteenteoreettisiin keskusteluihin. Hän katsoi, että historiatieteeseen oli kohdistunut uudistusvaatimuksia luonnontieteellisesti orientoituneen ajattelun ja sosiologian tahoilta. Vaatimukset henkilöityivät Karl Lamprechtiin. Huizinga kuvasi Lamprechtin tavoitteleen sosiaalipsykologista kulttuurihistoriaa, jonka päämääränä oli tutkia ja ilmaista historian tapahtumiin sisältyvää säännönmukaisuutta. Huizingan mukaan historiatiiede ei kuitenkaan taipunut vaatimuksiin, vaan ”se pysyi käsityksessä, että sen päätehtävä oli kertakaikkisten tapahtumien ja yksityiskohtien toteaminen ja kuvaaminen”. Hän vetosi muun muassa uskantilaisen tieteenfilosofian osoittaneen historiallisen metodin oikeu-

tuksen. Historiallisen metodin mukainen tutkimus tarkoitti Huizingalle tiedettä siitä, mikä oli ainutlaatuista ja -kertaista historian tapahtumissa ja millaisia olivat historiallisten yksityiskohtien väliset yhteydet.⁷⁶

Jaakko Suolahti luonnehtii Huizingaa ”kuvauksen mestariksi”, joka korosti historiallisen tiedon havainnollisuutta, kuvallisuutta ja esteettisyyttä. Esteettistä asennetta ilmentävät ajatus kulttuurimuotojen kehittymisestä ”aikalaisten toivekuvista” ja näkemys, että ”toiset ajat, kuten Ranskan suuri vallankumous, ovat objektiivisestikin dramaattisempia kuin toiset”.⁷⁷ Käsitteet ”muoto” ja ”historische sensatie” täsmäntävät Huizingan historiankäsitystä. Hän määrittelee tutkimuskohteen luonteen muodon käsitteen avulla: ”Historioitsija näkee [...] menneisyyden ilmiöissä aatteellisia muotoja”. Muodot liittyvät yhteiskunnalliseen elämään ja talouteen, uskontoon ja oikeuteen, ajatteluun, taiteeseen ja kirjallisuuteen, poliittiseen toimintaan ja arkielämään. Historioitsija selvittää muotojen tehtäviä, ajallisuutta, paikallisuutta ja keskinäisiä suhteita.⁷⁸

Huizinga käsitti historiallisen tiedon ennen kaikkea kosketuksena ”ihmisiin ja asioihin elävinä ja liikkuvina”.⁷⁹ Huizingaa koskevissa tulkinnoissa hän näyttäytyy historioitsijana, jolle kokeuksellinen ja välitön yhteys menneisyyteen oli tärkeä. E. H. Kossmann painotti Huizingan syntymän satavuotisjuhlan yhteydessä, että käsitteeseen ”historische sensatie” sisältyy Huizingan ajattelun ydin, ja huomautti, että sanasto, jolla Huizinga kuvaa menneisyyden välitöntä kokemista, viittaa mystiikkaan antamatta kuitenkaan aihetta päätellä tämän kirjoittaneen historiaa

Elina Räsänen ja Marja Väättäinen ovat käyttäneet teosta varhaista alankomaalaista taidetta koskevassa opetuksessa Helsingin yliopistossa 2000-luvulla. Kiitämme anonyymia vertaisarvioitsijaa saamastamme tiedosta.

74. Esimerkiksi Tampereella opintovaatimuksissa yhtäjaksoisesti vuodet 1966–1974, ja Turussa 1970–1982. Varhaisempia opinto-oppaita Turusta ei kuulu Turun yliopiston kirjaston kokoelmaan, joten tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia.

75. Huizinga ohjeisti myös oppilaitaan varovaisuuteen historianteorian suhteen, Huizinga 1947, 51.

76. Johan Huizinga, *Historian olemus. Esseitä ja tutkielmia*. Suom. Kai Kaila. WSOY 1967, 28–30; Huizingan suhteesta Lamprechtiin ja uskantilaisuuteen, ks. Strupp 2000, 49–52. *Historian olemukseen* sisältyvät ”Historian kehitys nykyaikaiseksi tieteenksi”, ”Historian käsitteen määrittely” ja ”Historian muodonmuutos 1800-luvun puolivälistä alkaen” on suomennettu saksankielisestä kokoelmasta *Im Bann der Geschichte* (1942). *Valvojassa* ilmestyneessä arvioissa Niilo Luukanen yhdisti teoksen julkaisun historiatieteen perusteisiin kohdistuneen kiinnostuksen kasvuun, jota ilmensivät myös E. H. Carrin *Mitä historia on* (1963) ja Pentti Renvallin *Nykyajan historian tutkimus* (1965). Luukanen antoi ymmärtää, että osa Huizingan ajatuksista ja johtopäätöksistä on epäajanmukaisia. Historiatieteen ajankohtaiset haasteet tulivat yhteiskuntatieteiden suunnalta. Niilo Luukanen, *Esseitä historiasta. Valvoja* 87:4 (1967), 227–228. Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen puhuvat 1960-luvun metodibuumista, ks. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historian kirjoitukseen*. SHS 1996, 127.

77. Jaakko Suolahti, *Suomalaisen laitoksen alkulause*. Teoksessa Huizinga 1967, 10.

78. Huizinga 1967, 49.

79. Huizinga 1967, 56.

tarkemmin määrittelemättömän mystisen tunteen varassa.⁸⁰

Historiallisessa Aikakauskirjassa vuonna 1997 julkaistussa keskustelussa Frank Ankersmit on selittänyt käsitteen ”historische sensatie” merkitystä. Keskustelussa se on suomennettu historialliseksi aistikokemukseksi. Ankersmitin mukaan Huizinga tarkoitti käsitteellä välitöntä yhteyttä menneisyyteen ja kokemuksia, joissa menneen ja nykyisen välinen raja katoaa ja historioitsija tuntee olevansa kasvokkain menneisyyden kanssa.⁸¹

Käsite ei esiinny sellaisenaan *Historian olemuksen* kirjoituksissa, mutta siihen tiivistyneet ajatukset ja näkemykset voidaan tavoittaa kokoelman sivuilta. Huizingan mukaan historia on olemuksellisesti tarkastelua, rajojen ylittämistä ja vapauden kokemista. Hän kuvaa historian arvoa seuraavasti:

Tahtoisin sanoa, että historiaan syventyminen on eräänlaista maailmaan mieltymistä ja sen harrasta tarkastelemista. Historia parantaa ihmisen yhtä hyvin kuin luonnontieteet itsekeskeisyydestä ja välittömän ympäristönsä merkityksen ja yleispätevyyden yliarvioinnista.⁸²

Huizingan mukaan horisonttiemme laajeneminen suo meille sekä kokemuksen henkisestä vapaudesta että havainnon historialliseen aikaan sijoittumisesta.⁸³ Historiallinen tieto edellyttää historiantajua, jonka avulla tutkija kykenee erottamaan luotettavan tiedon epäluotettavasta, olennaisen epäolennaisesta ja tunnistamaan historiallisesti mahdollisen erotuksena anakronistisista projektoista menneisyyteen. Huizingan mielestä historiantaju omanlaisena erotteluky-

kyenä ei kuitenkaan ollut enää vain historiantutkijoiden omaisuutta vaan kehittynyt kaikkien taidoksi.⁸⁴

Ankersmit tarkastelee lähemmin Huizingan ideaa välittömästä yhteydestä menneisyyteen kirjassaan *Sublime Historical Experience* (2005). Puhuminen menneisyyden välittömästä kokemisesta ei välttämättä tarkoita sanoin ilmaisemattomuutta suhdetta menneisyyteen vaan esimerkiksi menneestä säilyneiden historiallisten esineiden ja rakennusten arkista, havaittavaa läsnäoloa nykyisyydessä.⁸⁵ Huizingan ajattelutapaa hallinneet kuvasanasto ja visuaalisuus eivät estäneet häntä vertaamasta historian kokemista musiikin kokemiseen. Ankersmit kirjoittaa kuulemisen ja näkemisen eroavaisuudesta selventääkseen Huizingan ideaa menneisyyden välittömästä kokemisesta ja esittää valaisevasti, että kuulevan subjektin ja kuultavan äänen väliltä puuttuu erottava välimatka, jota näkeminen sitä vastoin edellyttää.⁸⁶

Kossmannin tavoin Ankersmit korostaa 1800-luvun lopulla toimineen alankomaalaisen taiteelliskirjallisen *Tachtigers*-ryhmän vaikutusta Huizingaan. Kielen ja todellisuuden välinen suhde askarrutti taiteilijaryhmää ja innoitti tavoittelemaan sensitiivistä eli aistimusvoimaista ja välitöntä maailman kohtaamista. Ankersmit katsoo Huizingan omaksuneen *Keskiajan syksyssä* sensitivistisen tyylin, jonka avulla hän pyrki ”kääntämään” historiallisen kokemuksensa historiankirjoitukseksi.⁸⁷ Teos on kuitenkin tyyliltään erityistapaus Huizingan tuotannossa; se erottuu niin edeltäneistä kuin myöhemmistäkin julkaisuista.⁸⁸ Ankersmitin tulkinta tiivistyy väitteeseen, että *Keskiajan syksyssä* kuvatulla myöhäiskeskiaikaisella elämän kokemuksella on

80. Kossmann 1973, 226–231; ks. myös Strupp 2000, 67–73.

81. Kalle Pihlainen, ”Me historiateoreetikot olemme aivan vaarattomia” – keskustelua Frank Ankersmitin kanssa. *Historiallinen Aikakauskirja* 95:4 (1997), 368. Huizinga pohti kirjeissään käsitteeseen ”historische sensatie” liittyviä käännösongelmia, ks. Huizinga Rudolf Stadelmannille 7.3.1929 [805] 402, *Briefe* II, 49–50 ja Huizinga Werner Kaegille 9.11.1929 [830] 412, 15.11.1929 [832] 413 ja 3.3.1930 [845] 418, *Briefe* II, 61–64, 70–71.

82. Huizinga 1967, 67–68.

83. Huizinga 1967, 68.

84. Huizinga 1967, 63.

85. Frank Ankersmit, *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press 2005, 115. Huizingaa kiinnosti historiallisten museoiden kehittäminen siten, että ne tarjoavat mahdollisuuksia historian välittömään kokemiseen, ks. Strupp 2000, 224–230.

86. Ankersmit 2005, 120–124. Haskell oli vakuuttunut, että *Keskiajan syksy* on ylivoimainen vastaanottavuudessaan menneen maailman näyille ja äänille. Haskell 1993, 470. Strupp sanoo Huizingan kirjoittaneen paitsi silmälle myös korvalle. Strupp 2000, 118.

87. Ankersmit 2005, 130–133; ks. myös Kossmann 1973, 226–231 ja Strupp 2000, 49.

88. Ankersmit 2005, 131.

rakenteellisia yhtäläisyyksiä 1800-luvun lopun alankomaalaisen sensitivismin kanssa.⁸⁹

Huizingan kirjeenvaihto ei täysin tue Ankersmitin tulkintaa. Huizinga toki seurasi *Tachtigers*-ryhmän toimintaa vuodesta 1891 lähtien, mutta katsoi ottaneensa siihen myöhemmin etäisyyttä. Jo ennen *Keskiajan syksyn* ilmestymistä Huizinga piti ryhmän näkemyksiä vanhentuneina.⁹⁰ Kolme vuotta ennen teoksen ilmestymistä hän totesi ystävälleen H. Th. Colenbranderille runoutteen ja kielen kauneuteen kohdistuvan ihailun ja palvonnan olevan osin hienostelua.⁹¹ *Keskiajan syksy* suo kuitenkin lukijalleen mahdollisuuden ajatella, että taitavana kirjoittajana Huizinga tekee toisinaan myöhäiskeskiajan todellisuudelle saman, minkä sanoo tuon ajan ihmisten jo tehneen omalle ajalleen: peittää sen kauniilla kielellä ja valikoidulla kerronnalla.

Jaako Suolahti piti Huizingan tutkielmia ja esseitä sarjana muuttuvia ja kehittyviä kirjoituksia, jotka eivät järjestyneet historianfilosofiseksi kokonaisuudeksi.⁹² Huizingan kirjeenvaihto antaa kuitenkin aihetta ajatella toisin. Vuonna 1933 lähettämässään kirjeessä Huizinga kommentoi saksalaiselle historioitsijalle Richard Koebnerille tämän näkemystä, jonka mukaan Huizingan tutkimusotteelle on leimallista käsiteaskeesi. Huizinga piti Koebnerin luonnehdintaa oikeana ja kirjoitti, ettei hänellä ole taipumusta käsitteelliseen ajatteluun eikä liiemmin tarvetta historian käsitteellistämiseen. Huizinga väitti kiinnostavasti, että hänen ajattelunsa ja maailmankuvansa liittyi metafysiseen ja pohjimmiltaan uskonnolliseen kokonaisnäkemykseen, jota hän ei koskaan ollut pukenut sanoiksi.⁹³ Huizinga tuli näin myöntäneeksi, ettei hänen historiankäsitteensä ollut vailla yhtenäisyyttä, mutta hän jätti jälkimaailman tehtäväksi selvittää, mikä lopulta oli se periaate, joka sitoi hänen historiakuvansa lukuisat elementit yhdeksi kokonaisuudeksi. *Keskiajan syksyn* tarkkaavainen lukija voi ymmärtää, että Huizingan mukaan historiallisessa tiedossa edetään käytännöstä sen perusteita refleктоivaan teoriaan.⁹⁴

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet *Keskiajan syksyn* saamaa vastaanottoa erityisesti suomalaisessa kontekstissa. Käyttämämme aineiston valossa näyttää siltä, että teos ei ilmestyessään tai suomennoksen julkaisemisen yhteydessä herättänyt laajempia debatteja – tai ainakaan näitä keskusteluja ei käyty lehtien palstoilla. Sen sijaan *Keskiajan syksyn*, ja koko Huizingan tuotannon, saama varhainen mediahuomio ja kommentointi oli hämmästyttävän paljon yhden henkilön, Eino E. Suolahden, kiinnostuksen ja aktiivisuuden varassa.

Suolahti näyttää myös ensimmäisenä pitäneen Huizingaa esillä yliopistollisessa opetuksessa. Kaikkiaan yliopistojen opintovaatimuksissa teos näkyy pitkäkestoisimmin Turun yliopiston kulttuurihistoriassa, jossa se on yhä laajalti luettu. Miten paljon teosta on lopulta luettu ja luetettu eri yliopistoissa vuosikymmenten aikana, jää kuitenkin osittain avoimeksi kysymykseksi.

Keskiajan syksyn suhteellisen vähäiseen suosioon sotien jälkeisessä suomalaisessa akateemisessa historian tutkimuksessa vaikutti ainakin kaksi seikkaa. Ensimmäinen näistä on metodologinen. Huizingan esseistinen tyyli oli kaukana tuon ajan tutkimuksen valtavirrasta eikä se ole synnyttänyt kovin voimakasta vastakaikua myöhemmässäkään tutkimuksessa.

Toiseksi keskiajan tutkimus yleensä ajautui toisen maailmansodan jälkeen vuosikymmeniksi sivuraiteille suomalaisessa historiakentässä. Taidehistorian puolella, missä keskiaika säilyi paremmin kiinnostuksen kohteena, myös *Keskiajan syksy* luettiin kiinnostuneemmin silmin.

Keskiajan tutkimuksen elyessä Suomessa 1980-luvun lopulta alkaen nousi myös kiinnostus *Keskiajan syksy*ä kohtaan. Teoksen aihepiiri, myöhäiskeskiajan ranskalainen hovi- ja ritarikulttuuri, on vetänyt puoleensa tutkijoita ja vaikka Huizinga ei välttämättä ole ollut esikuva, he ovat yhtä kaikki joutuneet ottamaan kantaa Huizingan esiin nostamiin kysymyksiin. Laajemmin teos, erityisesti sen toinen painos vuodelta 1989, oli osa

89. Ankersmit 2005, 135–136; ks. Christoph Strupp, Johan Huizinga (1872–1945). Lutz Raphael (toim.) *Klassiker der Geschichtswissenschaft, Band I. Von Edward Gibbon bis Marc Bloch*. C. H. Beck 2006, 208–209.

90. Huizinga Jan Vethille 13.7.1906 [50] 48, *Briefe I*, 68, viite 2.

91. Huizinga H. Th. Colenbranderille 19.8.1916 [177] 147, *Briefe I*, 172–173.

92. Suolahti 1967, 10.

93. Huizinga Richard Koebnerille 23.11.1933 [1061a] 505. *Briefe II*, 175–176.

94. Ks. esim. Huizinga 1989, 332–334.

sitä mielenmaisemaa, josta nousevan keskiajan tutkimuksen edustajat ammensivat innoitusta tai jota vastaan he asemoivat itsensä. Esimerkkeinä olemme maininneet muun muassa teokset *Keskiajan kevät* ja *Ikuisuuden odotus*.

Entä onko *Keskiajan syksyllä* tarjottavaa tämän päivän keskiajasta tai yleisemmin historiasta kiinnostuneelle tutkijalle? Yksittäisten faktojen kohdalla aika ja myöhempi tutkimus ovat ajaneet ohitse monista Huizingan argumenteista eikä hänen maalaileva tyyliinsäkään edusta nykytutkimuksen valtavirtaa. Muiden klassikoiden tavoin Huizingan merkitys on kuitenkin yksittäisten argumenttien tai argumentin rakennustapojen tuolla puolen. Yhä edelleen Huizingan teos kutsuu lukijaansa ”tuntemaan” keskiajan ihmisen elämää voimalla, johon harva muu teos kykenee. Vaikka Huizingan maalaama kuva saattaa olla liioiteltu, muistuttaa se silti tutkijaa hänen etäisyydestään tutkimansa ajan ihmisten kokemusmaailmaan. Samoin teos yhä tänäkin päivänä velvoittaa tutkijaa ottamaan kantaa kysymyksiin keskiaikaisen ihmisen toiminnan motiiveista ja noiden motiivien suhteesta nykyisiin; missä määrin meidän on ymmärrettävä keskiajan ihmisten kanssakäymistä poliittisen nihilismin, missä määrin rituaalisten toimintatapojen ja missä määrin impulsiivisuuden näkökulmasta?

Keskiajan syksy on värikkään ilmaisunsa ansiosta saavuttanut eri kielillä ammattitutkijoita laajemman lukijakunnan. Teoksen vastaanotto suomalaisten keskiaikaharrastajien keskuudessa on rajautunut tämän artikkelin ulkopuolelle, mutta sen tulkintojen jälkiä voi nähdä keskiaikatapahtumissa, joissa keskiajan ihminen on tavattu esittää tunteiden vietävänä. On muistettava, että kirjan toinen suomenkielinen painos oli yksi harvoja myöhäiskeskiajan kulttuurista suomeksi saa-

tavilla olleita tutkimuksia keskiaikaharrastuksen syntyessä 1990-luvulla.

Sata vuotta julkaisunsa jälkeen *Keskiajan syksy* näyttää myös jossakin määrin elävän renessanssia myöhäiskeskiajan tutkimuksessa. Teoksen voikin nähdä tarjoavan kiinnostavaa historiallista taustaa erityisesti tunteiden historian ja kulttuurisen muistin tutkimuksissa. Uudet näkökulmat *Keskiajan syksyyn* saattavat hyvinkin tuottaa sille vähintään toiset sata elinvuotta lisää.

Kirjoittajat haluavat kiittää lämpimästi anonyymejä vertaisarvioitsijoita ja muistojaan auliisti jakaneita informanttejaan arvokkaista huomioista.

Kaikki kirjoittajat työskentelevät Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.

FL **Sakari Ollitervo**, yliopisto-opettaja
Sähköposti: artolli@utu.fi.

FT **Teemu Immonen**, tutkijatohtori
Sähköposti: teemu.immonen@utu.fi.

Professori **Marjo Kaartinen**
Sähköposti: marjo.kaartinen@utu.fi.

FT **Heli Rantala**, tutkijatohtori
Sähköposti: heli.rantala@utu.fi.

Dosentti **Marika Räsänen**, yliopistonlehtori
Sähköposti: marika.rasanen@utu.fi.

FT **Reima Välimäki**, yliopisto-opettaja
Sähköposti: reima.valimaki@utu.fi.